

УДК 316

Д. М. ЯДРАНСЬКИЙ

ОСОБИСТІТЬ У ГІПЕРРЕАЛЬНОСТІ

У статті на теоретичному рівні проаналізовано підходи до розгляду питання щодо самореалізації індивіда в сучасному суспільстві та теоретично розглянуто можливості відчуття задоволення як результату суспільних ітерацій таким індивідом. Висловлено авторську думку щодо трансформації суспільної гіперреальності та особистості в умовах зміни світоглядних концепцій. Зазначено, що сучасна особистість є складним соціальним утворенням, яке формується в ході ітерацій як система адаптаційних практик для досягнення індивідом успіху у цих ітераціях. Запропоновано розуміння індивідом успіху в ітераціях розглядати як результат певної ігрової взаємодії та не обмежуватися логікою цілераціонального вибору. Обґрунтовано характер вибудовування індивідуальних моделей успіху, які відбуваються, базуючись на іморальності з орієнтацією на максимальне задоволення особистих цінностей. Схарактеризовано систему соціальних цінностей, яка є штучним утворенням, що існує в межах конкретної реальності та, по суті, визначає саму реальність.

Ключові слова: цінність, гіперреальність, індивід, зміни, задоволення, ітерації, суспільство споживання.

Перманентні системні соціальні зміни і кризи, складні умови суспільного життя вимагають від людини вибору правильної життєвої лінії, яка б сприяла збереженню цілісності її внутрішнього світу й досягнення усвідомленої самореалізації в майбутньому. Навіть факт існування людини можна сьогодні розглядати з позицій реального світу та з позицій гіперреальності, у якій для індивіда пропонується безліч уявних альтернатив. При цьому в умовах гіперреальності сама категорія буття набуває виключно ідеалістичного змісту та втрачає зв'язок із реальністю. Однак процеси суспільного відтворення відбуваються в реальному світі та не можуть повністю перейти в симульовану гіперреальність, що припускає можливість відчуття індивідом фази переходу “реальність – гіперреальність”, а відтак і усвідомлення реалій свого соціального становища. Процес переходу від модерну до постмодерну пов'язаний, у тому числі, зі змінами рівня переходу від онтології до штучної гносеології. Щоправда, така “штучна гносеологія” існує на принципах дещо відмінних від класичних, однак враховуючи той факт, що кожен із принципів може бути відносно легко симульований, – така гносеологічна “підміна” і є основою розбудови суспільства постмодерну. Однак, у силу інтелектуальної неоднорідності суспільства, факт “підміни” може бути науково встановлений та заперечений, що призводить до повернення до реальності тих, хто таку рефлексію може сприйняти. Таким чином, маніпуляція може або інституційно заборонити таку рефлексію (як інакодумство), або все ж таки створювати потенційні можливості для існування особистості як такої (принаймні на індивідуальному рівні). Щоправда, існування особистості може ставити під сумнів набір використовуваних методів введення суспільства у гіперреальність, а також припускає можливість повернення сучасного постмодерного суспільства на онтологічну ос-

нову. Фактично йдеться про тотальне “усереднення”. Однак, у такому разі, існує ризик втрати суб’єкта маніпуляції, за допомогою якої створюється та змінюється гіперреальність, а втрати суб’єкта означатиме руйнацію гіперреальності. Більш того, сучасна суспільна криза свідчить про слабкість існуючого суб’єкта маніпуляції, адже сучасна гіперреальність для більшості населення світу стає нестійкою через брак (обмеженість) світових ресурсів. В умовах зростаючого дефіциту ресурсів, вочевидь, існує потреба у перегляді моделі гіперреальності, заснованої на тотальному споживанні, при тому, що реальної заміни існуючої суспільної моделі не створено. Сучасні маніпуляції, засновані на споживанні, фактично базуються на “постановці в чергу” на вступ до суспільства споживання нових об’єктів маніпулювання. Однак очікування є процесом, який неодмінно зазнає перевірки реальністю, що унеможливорює повноцінне існування цього процесу в гіперреальності.

У разі втрати, або неповноти існуючої маніпуляції постає необхідність реалізації суміжних із базовими для сучасного світу цінностями та моделями споживання. Зокрема, одним із ключових постає питання щодо самореалізації індивіда (яка в суспільстві споживання досягається через здійснення акту споживання). В умовах маніпуляції це питання матиме такий вигляд: “Що саме досягатиме людина в результаті соціальних практик, та чи можливим є досягнення індивідуального задоволення як результату суспільної постмодернізації?”.

На наш погляд, ці питання в сьогоднішньому науковому дискурсі висвітлюється поки що недостатньо, відповідно, мають стати об’єктом наукової рефлексії. При цьому, така рефлексія не може мати вузько спрямованого характеру та потребує міждисциплінарних досліджень. У першу чергу, це стосується таких наук, як соціологія, психологія та філософія (в контексті конструювання базової моделі світоустрою).

Мета статті – проаналізувати особливості існування (або в екзистенціалістському розумінні – буття) особистості як соціально диференційованого (соціального) індивіда в умовах світоглядної моделі постмодернізму.

Однак для здійснення аналізу та з метою надання йому необхідного психологізму доцільно навести межу, перехід якої означатиме зміну парадигми бачення соціальних проблем особистості. Така межа, на нашу думку, вдало проведена в праці американського психолога К. Джерджена: “якщо ви часом починаєте сумніватися в тому, що за фальшивістю сховане справжнє Я, і відчуваєте, що маска, можливо, і є справжнім обличчям, що “імідж – усе”, ви вступаєте в новий світ постмодерної свідомості” [3, с. 100].

Насамперед, визначимо поняття “особистість” у контексті постмодерністського дискурсу. Відправним визначенням доцільно взяти всеохоплююче трактування особистості, запропоноване російським психологом Д. Б. Ельконіним. Так, на думку дослідника, “особистість – це людина як продукт соціального впливу й суб’єкт міжособистісних відносин у рамках соціальних (у сфері політики, економіки, культури, педагогіки, родини й релігії) інституцій...” [2, с. 35]. Зауважимо, що в сучасному контексті мова може йти

не стільки про інституції як такі (адже ефективність їх дії є мінливою та часто взаємозамінною), скільки про відносини на соціальних полях (за П. Бурдьє). Характер відносин у площині полів передбачає амбівалентність впливу в процесі ітерацій, на відміну від односпрямованого впливу соціального інституту на особистість. Крім того, мова може йти про динамічність (мінливість) норми, яка у випадку функціонування соціального інституту є основою його функціонування.

Доцільним є продовження розгляду визначення особистості в трактуванні, запропонованому Д. Б. Ельконіним, який, продовжуючи розкривати особистість, відзначає: “особистість – це людина..., наділена свідомістю та самосвідомістю й комплексом детермінуючих (біо-, психо- і соціогенних потреб) і регуляторних (соціальних настанов) параметрів та інших характеристик (рис характеру, життєвих і професійних компетентностей, гендерних властивостей тощо)...” [2, с. 35]. Звернемося до тези К. Джерджена, який, відмічаючи зміни у психологічному ексцентризмі, зауважує на перевороті, що відбувся у ХХ ст. На його думку, про це свідчить “маса подій, наприклад, академічна інтрига з деконструкцією Я (Дерріда), зникненням автора (Фуко), індивідом як терміналом в мережі циркулюючих образів (Бодрійяр) і жінкою як кіборгом (Харауей). Культурні зміни проявляються у поступовому заміщенні реальних людей електронними імпульсами (наприклад, дружба за допомогою комп’ютерних мереж, захопленість або зачарованість телебаченням, отримання сексуального задоволення по телефону); у заміні кінцівок, органів, шкіри тощо технічними пристроями, в неубутнім захопленні віртуальними реальностями...”. Також дослідник відмічає, що спостерігає “досить амбівалентне ставлення до реальності й значущості внутрішнього світу” [3, с. 100]. Зазначений наратив досить чітко описує сучасні трансформації, а через це ставить запитання щодо особливостей потреб, які детермінують поведінку суб’єкта, а також щодо можливого впливу на неї соціальних настанов. Оскільки будь-яка соціальна настанова уявляє собою певну норму, невиконання якої передбачає зовнішні санкції, які, або мають виходити за межі гіперреальності (порушуючи її), або носити псевдореальний характер. Відповідно до сучасних суспільних (і світоглядних) трансформацій дієвість таких санкцій бачиться все більш малою. До того ж, у разі переходу від розгляду соціальних інститутів до розгляду полів ітерацій, виникає питання щодо можливості появи таких настанов взагалі. Це саме стосується свідомості та самосвідомості, які, втрачаючи критерії (та соціальні механізми) нормативної регуляції, неодмінно втрачають свої функціональні можливості в контексті соціального стримування. Фактично, самосвідомість як характеристика особистої відмінності від інших та світу в цілому стає чинником, який і призводить індивіда до рефлексії процесу самореалізації (у тому числі і через практики споживання).

Повертаючись до опису особистості Д. Б. Ельконіним, необхідно дати повне визначення особистості дослідником. Так “особистість – це людина ... здатна до суб’єктивного прогнозування та коротко- і довготермінового стратегічного програмування своєї діяльності щодо задоволення

матеріальних і духовних потреб, шляхом відтворення й творення цінностей соціального та штучно-природного середовища в глобальному процесі й узгодження своїх програм життєдіяльності з відповідними програмами інших суб'єктів у партнерській і конкурентній діяльності. Індивід стає особистістю в процесі соціалізації” [2, с. 35].

Для розмірковування над закінченням характеристики особистості, доцільно звернутися до праць одного з теоретиків постмодерну Ж. Бодрійяра, який зазначає “як би там не було, аналіз цінності повинен враховувати безсумнівну складність проблеми: у той час як ринкова цінність має достатню визначеність, цінність ознак (авт., під якою Бодрійяр розуміє моральну та естетичну форми цінності, що функціонують в межах жорсткої опозиції добра і зла [4, с. 9]) вкрай нестійка і майже невлотима – в нашому суспільстві вона розкидається і розтрачує себе, виконуючи численні ролі другого плану. Однак, якщо все поступається місцем фактичності, чи існує ще цінність або ми маємо справу з її симуляцією?... Мабуть, є сфера моральності, сфера ринку і є область імморальності, область ігрового процесу, де значимі лише подія гри як така і згода партнерів щодо її правил. Фактор, що зближує правила аж ніяк не те ж саме, що об'єднувальна сила загального еквівалента: включаючись у гру, партнери виявляються повністю поглиненими її стихією, в результаті чого між ними виникає зв'язок, який характеризується набагато більшим драматизмом, ніж у випадку ринкового обміну. Тепер індивіди вже не виступають абстрактними взаємозамінними істотами – перед обличчям перемоги або поразки, життя або смертю кожен з них цілком унікальний. І це особливе, відмінне від того, що нав'язується обміном, ставлення індивідів до дійсності гра припускає навіть у своїх найпростіших формах” [4, с. 10].

Усвідомлюючи “споживацьку” спрямованість праці Ж. Бодрійяра, ми все ж таки відзначимо, що в сучасній особистості відбувається не трансформація цінностей, а трансформація генези цінностей, яка є передтечею трансформації особистості як категорії сучасного пізнання (в контексті різних наук). Криза сучасної гіперреальності як симуляції споживання, на наш погляд, зумовлює переосмислення тез Ж. Бодрійяра в контексті зміни базової цінності. Тобто, якщо в суспільстві споживання, результатом гри розглядалась максимізація споживчих цінностей як результат самореалізації, то в умовах обмеженості суспільних ресурсів для створення ілюзії задоволення індивіда виникає потреба у визначенні інших напрямів діяльній активності – насамперед, встановлення інших напрямів самореалізації. Частково зазначене відбувається в сучасному суспільстві шляхом просування таких напрямів особистої активності, як гендерна самоідентифікація та громадська активність. Суспільно заохочуються такі напрями, як споглядацька активність (вболівання, фанати тощо), однак до цього часу існує питання щодо самооцінки ефективності самореалізації в кожному із запропонованих альтернативних напрямів. Це пов'язано із тим, що суспільство споживання в тій чи іншій мірі пропонує суб'єктам, якими маніпулює певний артефакт у вигляді предметів споживання. Щодо інших форм самореа-

лізації артефактної основи практично існувати не може, також не існують (фактично існувати не можуть) як такі суспільні норми та критерії ефективності. Відповідно відкритим лишається розуміння відчуття задоволення особистістю процесами самореалізації, адже цей процес характеризується складністю в описі базових цінностей. При цьому, відчуття задоволеності в процесі симуляції є принципово важливим, адже через зазначене відчуття відбувається перевірка суб'єктом повноти (цілісності) гіперреальності.

Ж. Бодрійяр, описуючи цінності, висвітлює імморальність (як складову цінності), як область ігрового процесу, де значущими є лише подія гри як така і згода партнерів щодо її правил. Однак імморальність виключає існування інших цінностей індивіда, окрім власного життя та добробуту. При цьому обмежені суспільні ресурси не можуть забезпечити сталий рівень загального добробуту та перебувають у ситуації скорочення, викликаючи індивідуальне невдоволення цим фактом. Європейська модель переорієнтації має із споживацьких практик на практики ресурсного заощадження, на практиці виявилась однією із паралельних реальностей суспільства споживання (адже за будь-яких умов вимагає придбання нових ресурсозберігаючих ресурсів). Обмеженість ресурсів в умовах імморальності фактично означає посилення правил гри на рівні міжособових інтеракцій. При цьому високий темп суспільної турбулентності часто викликає втрату інтересу до гри її учасників ще до її закінчення, що також ускладнює розуміння первісної мети гри. Зауважимо, що участь у грі може розглядатися як самостійна цінність у сучасних умовах досить складно, адже така участь вимагає значної кількості особистих ресурсів та повинна, відповідно, відтворюватися. Щоправда, встановлення цього факту безпосереднім учасником ітерацій (ігор) вимагає певного рівня інтелектуальної рефлексії. Відтак, по суті, єдиною моделлю сучасного підтримання гіперреальності, яка реалізується в сучасному суспільстві, є інтелектуальна деградація. Оскільки цей процес певною мірою кінцевий, то сталість сучасної суспільної моделі у певній перспективі ставиться нами під сумнів.

Аналізуючи результати людини у сучасних соціальних практиках також можна констатувати скорочення як індивідуальних, так і соціальних процесів, що зумовлено загальною ситуацією обмеженості ресурсів. Відчуття задоволення як результату соціальних ітерацій є, насамперед, результатом досягнення поставлених індивідом цілей та значною мірою залежить від рівня інтелектуальної саморефлексії. Враховуючи, що рівень загального задоволення, яке є однією із ключових умов підтримання гіперреальності в суспільстві, скорочується, вважаємо необхідним пошук і обґрунтування нових ціннісних моделей у сучасному суспільстві.

Висновки. Висловлюючи авторську думку, як підсумок стисло аналізу щодо трансформації суспільної гіперреальності та особистості в умовах зміни світоглядних концепцій, необхідно відмітити таке:

– сучасна особистість є складним соціальним утворенням, що формується в ході ітерацій як система адаптаційних практик для досягнення індивідом успіху в цих ітераціях;

- розуміння успіху в ітераціях розуміється (сприймається) індивідом як результат певної ігрової взаємодії та не обмежується логікою раціонального вибору;
- вибудовування індивідуальних моделей успіху відбувається, базуючись на іморальності з орієнтацією на максимальне задоволення особистих цінностей;
- система соціальних цінностей є штучним утворенням, яке існує в межах конкретної реальності та, по суті, визначає саму реальність. У випадку гіперреальності існує безліч індивідуальних цінностей;
- в умовах обмеженості суспільних ресурсів гіперреальність все гостріше зазнає зіткнень із реальністю через складність забезпечення будь-яких практик споживання;
- соціальна диференціація практик індивіда відбувається в межах певної сфери соціальної взаємодії, де індивід діє і у якій намагається структурувати (дивергенціювати) своє становище;
- рівень задоволення індивіда суспільними процесами та специфіка його включення у простір гіперреальності залежить від індивідуальних можливостей саморефлексії конкретного індивіда;
- суспільство, не володіючи достатньою ресурсною можливістю забезпечувати існування гіперреальності на стику біологічного та соціального життя, все більше деформується в реальність виключно інформаційну, що вимагає постійного збільшення відриву від біологічної реальності конкретних індивідів;
- перспективи існування гіперреальності в сучасному її розумінні за умов гострих ресурсних обмежень ставиться нами під сумнів. При цьому йдеться як про інтелектуальні ресурси об'єктів маніпулювання, так і біологічні, економічні та інші види суспільних ресурсів.

Напрямами подальших досліджень у запропонованому напрямі теоретизування можна розглядати дві складові – модифікацію соціальних механізмів закріплення (поширення) гіперреальності та філософське обґрунтування моральності існування таких реальностей у цілому. На наш погляд, гіперреальність є наслідком іморальності та ігроізації багатьох суспільних процесів та соціально зумовленим явищем управління масами. При цьому, однією із альтернатив такій реальності є збільшення важкості та зниження продуктивності праці, що зменшуватиме віртуальну складову в житті індивіда.

Список використаної літератури

1. Sermijn J. The Narrative Construction of the Self: Selfhood as a Rhizomatic Story / J. Sermijn, P. Devlieger, G. Loots // *Qualitative Inquiry*. – 2008 – Vol. 14 – № 4 – P. 632–650.
2. Коваленко Є. І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія : навч. посіб. / Є. І. Коваленко, Н. І. Белкіна ; за ред. Є. І. Коваленко. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 664 с.
3. Джерджен К. Дж. Социальный конструкционизм: знание и практика : Сб. статей / пер. с англ. А. М. Корбута ; под общ. ред. А. А. Полонникова. – Минск : БГУ, 2003. – 232 с.

4. Бодрийяр Ж. П. От фрагмента к фрагменту / Бодрийяр Жан Пароли ; пер. с фр. Н. Сулова. – Екатеринбург : У-Фактория, 2006. – 199 с. (Серия “Академический бестселлер”).

Стаття надійшла до редакції 12.08.2014.

Ядранский Д. М. Личность в гиперреальности

В статье на теоретическом уровне проанализированы подходы к изучению вопроса о самореализации индивидуума в современном обществе и теоретически раскрыты возможности получения удовольствия как результата общественных итераций данным индивидуумом.

Высказывается авторская мысль о трансформации общественной гиперреальности и личности в условиях изменения мировоззренческих концепций. Отмечается, что современная личность является сложным социальным образованием, которое формируется в ходе итераций как система адаптационных практик для достижения индивидом успеха в данных итерациях. Предлагается понимание индивидом успеха в итерациях рассматривать как результат определенного игрового взаимодействия и не ограничиваться логикой рационального выбора. Обоснован характер выстраивания индивидуальных моделей успеха, которые формируются, основываясь на нравственности с ориентацией на максимальное удовлетворение личных ценностей. Охарактеризована система социальных ценностей, являющаяся искусственным образованием, существующим в рамках конкретной реальности и, по сути, определяющим саму реальность.

Ключевые слова: *ценность, гиперреальность, индивид, изменения, удовлетворение итерации, общество потребления.*

Yadransky D. Personality in Hyperreality

In the article on interdisciplinary approaches discusses about the individual self. To do this on a scientific level we answer questions connected with the fulfillment of man in the modern social practices, as well as the possibility of individual achievement virtual meet individual goals.

It has been the author's opinion about social transformation hyperreality and identity in a changing philosophical concepts. In particular noted that the current identity is a complex social formation which is formed during the iterations as a system of adaptive practices to achieve individual success in these iterations. It is proposed to understanding individual success iterations to be the result of a game and not be limited interaction logic instrumentally rational choice. Building individual character grounded models of success that occur based on the orientation of immoral to fully meet personal values. Author determined system of social values which is an artificial entity that exists within a particular reality and, in fact, defines reality itself.

It is noted that in the context of limited public resources hyper becoming increasingly exposed to clashes with reality because of the complexity of providing any consumption practices. We describe that social differentiation individual practices to take place within a particular field of social interaction within which individual acts which tries to structure (dyverentsiyuvaty) his position. Author determined that the level of satisfaction of individual social processes and specific inclusion in hyperreality space depends on the individual capabilities of self-reflection of a particular individual.

As for future research, proposed to consider two components - changed social mechanisms of consolidation (spread) hyperreality and philosophical justification of morality existence of such realities as a whole.

Key words: *value, hyper, individual, change, pleasure, iteration, consumer society.*